

355.48(497.11)"1804/1815"
94(497.11:497.6)"1804/1815"
COBISS.SR-ID 34881545

Оригиналан научни рад
Примљен: 14. септембар 2020.
Прихваћен: 27. новембар 2020.

Др Братислав Теиновић

Музеј Републике Српске, Бања Лука

e-mail: b.teinovic@hotmail.com

ПРЕГЛЕД СРПСКО-ТУРСКОГ РАТОВАЊА НА ДРИНИ (1804–1815)

АПСТРАКТ: Србија је још од јуна 1804. у својим ратним плановима као један од циљева имала ослобађање већег дела Босанског ејалета, што је и показало десетогодишње српско-турско ратовање на Дрини. Успех српске устаничке војске на Мишару лета 1806. само је на тренутак пореметио прави однос између две зарађене стране. Одговор на српску офанзиву с пролећа 1809. била је турска контраофанзива на лето исте године, што је био увод за коначни обрачун са Србијом од 1812. до 1815. године.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: турска војска, устаничка војска, босански везир, Босански ејалет, Дрина, Срби, Карађорђе, православни, муслимани

Увод

Није никаква тајна да је Карађорђе у свом устаничком политичком програму из јуна 1804. као циљ зацртао, осим ослобођења Боке Которске, Далмације и Срема и велики део Босанског ејалета, источно од река Пливе и Врбас.¹ С тим у вези, он је истог лета по-

¹ Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања* (Београд: Завод за уџбенике, 2007), 172.

слао двојицу емисара у Босански ејалет, једног у Босну, а другог у Херцеговину.² Веза босанских православних са Србима била је нарочито присна у источним крајевима Босне, уз Дрину, поготово што је отуда потицао велики број становника западне Србије.³ Изгледа да је српски вожд, осим освајања неких места у Подрињу где су православни живели у великом броју,⁴ имао већ тада озбиљне планове и око освајања Сарајева,⁵ али не и Бањалуке, о чему су тенденциозно писали неки аустријски извори.⁶

Српско-турски сукоби на Дрини од пролећа 1804. до пролећа 1806. године

Први српско-турски оружани сукоби на Дрини забележени су још на пролеће 1804. године, када је Али-бег Видајић из Зворника ишао дахијама у помоћ нападајући Ваљево и Шабац.⁷ Према сведочењу савременика збивања Лазара Арсенијевића Баталаке, „Турци Бошњаци”, како их он назива, после првих окршаја на Дрини и сами су „држали, да са Србима ни за толико времена, посла имати неће, за колико би се једна лула дувана попуши-

² Владимир Стојанчевић, „Србија и ослобођење Босне у време Првог српског устанка”, *Зборник за историју БиХ*, 1 (1995), 194.

³ Владимир Ћоровић, „Национални развој Босне и Херцеговине у прошлости, до 1875. године”, у: *Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење* (Сарајево: Обласни одбор Народне одбране, 1929), 24.

⁴ Le capitaine Théodore Roux-la-Mazelière, *Memoire sur la Bosnie, 1807-1809*, у: Вјекослав Јелавић, „Францеска извјешћа о Босни”, *Гласник Земаљског музеја*, XVI-II/3 (1906), 318. Зворник је тада имао око 6.000 становника и готово су сви били православни (Amédée Chaumette-des-Fossés, *Voyage en Bosnie, dans les années 1807 et 1808*. [Berlin: éditeur non identifié, 1812], 38-39), а Вишеград око 5.000, такође са претежно православном већином (*Ibid*, 44-45).

⁵ Драгослав Страњаковић, „Карађорђева национална политика”, *Братство Друштва св. Саве*, XXXII/52 (1941), 9.

⁶ Милорад Екмечић, „Место Босне и Херцеговине у Српској револуцији 1804–1815”, у: *Српска револуција 1804–1815. и Босна и Херцеговина*, VI/8 (Бањалука: АНУ РС, 2004), 41.

⁷ Јован Хаџић [Милош Светић], *Устанакъ Србскій подъ Црнымъ Борѣмъ, Прве три године*, I (Нови Сад: Брзотискомъ епископске књигопечатнѣ, 1862), 23.

ла”.⁸ Када је босанском везиру Бећирпаши (други пут, 2. јуни 1802 – 6. јануар 1805)⁹ почетком новембра 1804. пошло за руком да „увери Србе о својој доброј вољи спрема њих, као и о томе, да ће он код високе Порте њихова захтевања препоручити и подржати”,¹⁰ изгледало је као да је мир на Дрини могућ. Међутим, Бећир-паша је због даљег заоштравања односа на граници идућег месеца добио наређење од султана да подигне војску на Србију.¹¹ Ратне страсти су се код Турака нарочито распламсале након вести о устаничком убијању и протеривању подрињских муслимана.¹² Пошто је наредио мобилизацију и за свог заменика именовао ратоборног Сулејман-пашу Скопљака, босански везир је те јесени са 3.000 војника упао из Зворника у Србију,¹³ а све са циљем спречавања српских устаника у затварању пута Цариград–Сарајево.¹⁴ Такође, ова турска војна акција на Дрини требало је и да спречи повезивање Срба са побуњеним православнима из сарајевске околине (Бутмир, Хаџићи, Раковица, Кулеш, Дрозгонетва, Пазарићи, Становићи, Вогошћа, Нахорево и Црна Ријека).¹⁵

У време док су почетком 1805. године „сви православни у провинцији” (Босански ејалет – Б. Т.) жељно ишчекивали Карађорђевог напад на Босну и изражавали спремност да му се у томе и придруже,¹⁶ највећа концентрација српске устаничке војске

⁸ Лазар Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, II (Београд: Штампарија Краљевине Србије, 1899), 827.

⁹ Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkit, *Povijest Bosne*, 2 (Sarajevo: El Kalem, 1999), 742–743.

¹⁰ I. Хаџић, *н. д.*, 36.

¹¹ *Исто*, 49.

¹² Seifuddin Šejh Kemura, *Prvi srpski ustanak pod Karagjorgjem: od godine 1219. po hiđ. ili 1804. po I. do dobitka autonomije (od godine 1219–1804 do godine 1279–1862)* (Sarajevo: Islamska dionička štamparija, 1916), 13–14.

¹³ *Isto*, 11–12.

¹⁴ Ćiro Truhelka, „Bošnjaci i prvi srpski ustanak”, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XXIX/1–4, (1917), 249.

¹⁵ S. Š. Kemura, *н. д.*, 74.

¹⁶ *Bulletin*, Дубровник, 17. фебруара 1805, у: Михаило Гавриловић, *Исписи из париских архива*, I (Београд: СКА, 1904), 9.

била је тада на Дрини.¹⁷ Пошто је тек на пролеће 1805. на Дрини био тешко потучен босански првак Муса-ага, православни у Босни могли су рачунати на евентуално спајање са Карађорђевим јединицама.¹⁸ Одговор новог босанског везира Мустафа-паше Исмаилпашића Новошехерлије (6. јануар 1805 – 25. март 1806)¹⁹ на Карађорђеве активности била је мобилизација целокупне вилајетске војске у Подрињу. Мустафа-паша је за главног команданта именовао зворничког мутесарифа Хасан-пашу са помоћницима: синовцем Хаџи Салихбегом Сребреницом, Синанпашом Гораждалијом, Мехмед-агом Вишеградлијом и сарајевским јањичарским башагом Мемиш-агом Мачковићем.²⁰ Турским јединицама на Дрини су се нешто касније прикључиле војне формације: Хасан-паше Бањалучанина,²¹ Али барјактара из Прусца,²² клишког мутесарифа Сулејман-паше, Ибрахим-аге из Кобаша²³ и Махмут-аге из Језера код Јајца.²⁴ У Травник је на адресу босанског везира стигао и ферман са Порте у коме су се босански муслимани позивали, да свом снагом ударе на Дрину у три правца, на Ужице, Шабац и Кара Невчу.²⁵ Мустафа-паша је 24. новембра 1805. на темељу овог фермана издао везирску бујурулдију, и то на: представника шеријата у Сарајеву – мулу, кадије, високе мудерисе, велику улему и јањичарског команданта. Он је све њих обавестио, како му је од Порте строго заповеђено да коначно војно покори устаничку Србију.²⁶

¹⁷ Мирослав Ђорђевић, „Прва година српског устанка, Прилог изучавању карактера устаничких циљева 1804/1805”, *Годишњак Историјског друштва БиХ*, VI (1954), 25.

¹⁸ Богумил Храбак, *Босна и Херцеговина у доба Првог српског устанка* (Бања Лука: Институт за историју, 2004), 29.

¹⁹ S. S. H. Muvekkit, *n. d.*, 751–752.

²⁰ S. Š. Kemura, *n. d.*, 26–27.

²¹ *Isto*, 44.

²² *Isto*, 54.

²³ *Isto*, 58–59.

²⁴ *Isto*, 60.

²⁵ *Isto*, 64–65.

²⁶ Босански валија Сејид Мустафа-паша – пресветлом господину, благородном мули, представнику светлог шеријата у Сарајеву, господи часним кадијама, високим мудерисима и великој улеми, стубовима дубоке учености, господину јањичарском заповеднику, узору славних поглавара, господи заповедницима турна-

12

Први оружани упади Турака из Босне у Србију били су те јесени и то преко Дрине у Ранитовачу, полуострво према Јадру. Олакшавајућа околност за њих је била што су сва села уз Дрину још увек била муслиманска.²⁷ Први организованији удар турске војске из Босанског ејалета на устаничку Србију десио се тек крајем јануара 1806. и кретао се из два правца, из Љешнице и Бадовинаца према Шапцу²⁸ и из Сребренице преко Сокола према Ваљеву.²⁹ Одговор Срба било је паљење три муслиманска села у Соколској нахији – Доне, Дрљаче и Бачеваца. Осим тога, српски устаници успели су енергичном акцијом да у Салашком пољу у Мачви сузбију активности зворничког капетана Мехмед-паше Видајића.³⁰

Успех устаничке Србије на Мишару лета 1806. и даљи наставак ратовања до пролећа 1807. године

„Правитељствујушћем совету сербском” из Смедерева било је веома важно да током трајања ратних сукоба на Дрини одржава везу с православнима у Босанском ејалету и то је рађено преко хајдука, трговаца и свештеника. Првој устаничкој влади било је у интересу да на устанак покрене и хришћане у Босни, а којима би се неко време позабавиле турске власти.³¹ Тако је, на пример, вођа босанских хајдука Кара-Марко подизао православне у рат против сребреничких муслимана. Он је у координацији са Миланом Обреновићем³² у фебруару 1806. потукао Хасан-пашу

џија, хасеџија и серденгечдија, бајрактарима, старешинама и осталим људима од звања, поносу сличних и једнаких, Травник, 19. Шабана 1220 године (=12 новембра 1805 по новом календару), у: Фехим Бајрактаревић, „Једна бујурулдија о Првом српском устанку”, *Гласник Скопског научног друштва*, XI, (1932), 153.

²⁷ I. Хаџић, н. д., 57.

²⁸ Исто, 61–62.

²⁹ Исто, 62–63.

³⁰ Исто, 64.

³¹ Б. Храбак, н. д., 95.

³² 'Obersten von Perss-den Commandirenden in Slavonien Herrn Generaln Feldmarschalllieutenant Baron Simbschen', de dato Semlin, am 24. May 1809, у: Aleksa Ivić, „Dokumenti o ustanku Srba pod Karađorđem Petrovićem”, *Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga Zemaljskog arkiva*, XXI–XXII, (1920), 376.

Сребреничког.³³ Наравно да је то олакшало Карађорђевим јединицама да до краја марта исте године спале бројне подрињске градове, места и касабе: Нови Пазар, Стари Влах, Прибој, Рудо, Пљевље, Вишеград и Лозницу.³⁴ Иако су у даљим ратним активностима вође српских устаника Стојан Чупић и Јанко Катић разбили капетана Мехмед-пашу Видајића код Зворника, босанске вилајетске снаге су се ипак релативно брзо консолидовале и зауставиле даље ширење устанка православних на својој страни Подриња.³⁵

Карађорђе ни на пролеће 1806. није одустајао од својих војних планова према Босни. Он је 16. априла позивао црногорског владика Петра Петровића да заједно раде на томе да „устане и Босна и Херцеговина на обшчије свију Србља избављеније”.³⁶ Нови Карађорђе позив цетињском владици уследио је 10. јуна исте године. У позиву за нови рат са Босном је наведено да су највећи непријатељи Србије били босански муслимани.³⁷ Неки православни свештеник из Приједора писао је те исте године како се нада скором Карађорђевој ослобођењу.³⁸ Бечка влада је од својих шпијуна са терена врло добро знала да су „сви православни” били „душом и телом уз Црног Ђорђа”.³⁹ Слично запажање о жељама православних у Босни тада је имао и један француски шпијун.⁴⁰

Преговори о миру на Дрини, које је тог лета у Травнику са муслиманским првацима Босанског ејалета водио Карађорђе

³³ Б. Храбак, *н. д.*, 278.

³⁴ S. S. H. Muvekkit, *н. д.*, 760–761.

³⁵ Васа Чубриловић, *Први српски устанак и босански Срби* (Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А. Д., 1939), 34–35.

³⁶ Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1788–1812* (Banja Luka: Institut za istoriju, 1992), 258.

³⁷ „Георгиј Петровић, Верховни Србов Вожд са сербским Советом Народним-Светлејшему и Високопреосвјаштеннејшему Каваллеру Господину Петру Петровичу Његошу”, у Смедереву 29. маја 1806, у: Л. Арсенијевић-Баталака, *н. д.*, I, 1898, 235–236.

³⁸ Јово Б. Тошковић, *Односи између Босне и Србије 1805–6 и Бој на Мишару*, Суботица: Градска штампарија, 1927, 72.

³⁹ Tomo Matić, „Pabirci iz Arhiva austrijske Polizeihofstelle iz godina 1797–1810”, *Starine JAZU*, 46, (1956), 49–50.

⁴⁰ Le capitaine Leclerc, *Mémoire sur la Bosnie (aôût 1806)*, у: В. Јелавић, *н. п.*, 338.

изасланик Матија Стефановић, пропали су због српског напада на Београд.⁴¹ Због тога је 25. јуна 1806. нови босански везир Хусреф Мехмед-паша (9. април 1806 – 29. јануар 1808)⁴² послао преко 3.000 својих војника под командом Кулин-капетана преко Дрине, где су на Мишару, недалеко од Шапца, претрпели тежак пораз од попа Луке Лазаревића, са чак близу 500 мртвих. Главна битка одиграла се 13. августа 1806. године, да би наредног дана Мехмед-паша издао бујурулдију којом је позвао све босанске муслимане у рат против Србије.⁴³ За успех Срба и пораз Турака на Мишару врло брзо се сазнало и у Босанском ејалету.⁴⁴ Међу бројним погинулим, како их је Ранке назвао „цвећем босанског племства”, били су: Кулин-капетан (кулен-вакуфски капетан Махмуд-бег Куленовић – В. Т.), Синан-паша из Горажда, Мехмед-паша Видајић са два сина и дервентски капетан,⁴⁵ затим: бихаћки бег Мурад-бег Ибрахимпаша из Рипча, Хаџи-ага Мишић и Ахмед-ага Агић из Сокола, Ахмед-ага Зирић и Омер-ага Кучаковић, заменик бихаћког капетана Рустем-бег, Синан-бег Кукавица, Дервиш Малкоч из Ускопља.⁴⁶ Срби су тада заробили петорицу босанских паша: хеџају босанског везира Ибрахим-пашу, Сулејман-пашу Скопљака, Али-пашу Видајића, Хасан-пашу Сребреничког и Хасан-пашу Бањалучког, које су убрзо разменили.⁴⁷ Зато и не треба да чуди што је највећа Мехмед-пашина жеља, а коју није могао да сакрије у разговору вођеном 24. фебруара 1807. са француским конзулом у Травнику Пјером Давидом, била да коначно порази Карађорђа.⁴⁸

⁴¹ G. Šljivo, *n. d.*, 262.

⁴² S. S. H. Muvekkkit, *n. d.*, 763–764.

⁴³ Ć. Truhelka, *n. r.*, 253–254.

⁴⁴ „Генерал Лористон – министру иностраних дела”, Дубровник, 24. августа 1806, у: М. Гавриловић, *н. д.*, 79.

⁴⁵ Leopold Ranke, *The History of Serbia, and the Servian revolution with a sketch of the insurrection in Bosnia* (London: Henry G. Bohn, 1853), 108.

⁴⁶ G. Šljivo, *n. d.*, 263.

⁴⁷ Isto, 270.

⁴⁸ 'Extraits du Journal de Pierre David, consul général de France a Travnik (1807-1808)', in: Alfred Dumaine, „Un Consulat de France en Bosnie sous le premier Empire”, *Revue d'Histoire diplomatique*, XXXVIII/1, (1924), 153.

Српско-турски сукоби на Дрини од пролећа 1807. до октобра 1808. године

Јаков Ненадовић и поп Лука Лазаревић су 14. априла 1807. примили наређење од Карађорђа за подизање свих православних у Босни. Према плану, требало је да они устаничку војску из Ваљева и Шапца пребаце „преко Дрине” и да „запал[е] [и] узбун[е] сву Босну”. Одступницу им је држало „5 стотина људи” код Ужица. Карађорђе је лично ишао са „војском и с топовима на ћуприју на Вишеград да Босну сву упали (узбуну и подигне)”. И док је Карађорђе нападао „на вишеградску ћуприју” са циљем да „Турке забуну”, Стојан Чупић је настојао да продре „преко Дрине да попали Јању и Бељину (ово су обе вароши у којима Турци живе) и да сву Босну и села подигне”.⁴⁹

Конзул Давид је тада писао у Париз да су Срби прешли Дрину и да су се налазили у Босни на удаљености од три до четири дана од Травника.⁵⁰ Пошто су на два места прешли у Босну, Србима су се придружили локални православни. Они су здруженим снагама напали муслиманско село Јању и накратко опседали Бијељину, све док их Али-паша Видајић није протерао преко Дрине. За казну, што су се православни ових села придружили Србима, а који су прешли Дрину с намером даљег продирања према Јањи и Бијељини,⁵¹ Видајићеви војници у априлу 1807. спалили су манастир Тавну код Зворника и четири православна села уз Дрину – Бањицу, Пољице, Белошевиће и Главичицу.⁵²

⁴⁹ „Карађорђе Петровић, врховни комендант – г-дару Јакову Ненадовићу, г-дару Луки, у рудничкој нахији, у Брусници”, Априла 2. дана 1807, у: Л. Арсенијевић-Баталака, *н. д.*, II, 355–356. Неки људи из формације Јакова Ненадовића још од раније су се налазили „међу хришћанима у Босни”. Били су са њима „у тесним везама и да[вали] им од времена на време муниције, помажу[ћи] им да се отргну од Турака подржавајући их и храбрећи” („архијепископ београдски Леонтије – Царском Хегемону Молдавије и Влашке (Ипсиланти)”, У Београду 4. априла 1807, у: Мил.[енко] М. Вукићевић, „Писма из Првог и Другог устанка”, *Споменик СКА*, XXXVII/33, (1900), 137.

⁵⁰ „Пјер Давид – мин. иност. дела”, Травник, 15. априла 1807, у: М. Гавриловић, *н. д.*, 133.

⁵¹ Исто, 16. априла 1807, у: *Исто*, 133.

⁵² Лонгин, „Улога српско православног свештенства Зворничко-тузланске епархије у прошлости”, у: Споменица поводом 80-годишњице окупације БиХ 16

У Карађорђевићим пропагандним писмима, која су почетком маја 1807. пронађена код неких заробљених српских устаника на Дрини, „православни у Босни“ позивани су на подизање устанка.⁵³ Први и најдубљи продор устаничке војске преко Дрине био је на Ђурђевдан 1807. године, када је поп Смиљанић избио чак до предграђа Тузле.⁵⁴ Да би извели овај напад, Срби су искористили Мехмед-пашино одсуство из Босне, а читаву војну акцију пратили су немири које су православни изазивали на ширем простору Босанске Посавине.⁵⁵ Турци су врло добро знали да је Зворник био „кључ Босне“ и ако би га Срби заузели, онда више не би били безбедни ни Сарајево, а ни Травник. И док су Турци крајем маја спречавали српски продор код Зворника, једна јача устаничка јединица прешла је Дрину јужно од овог места, продирући даље према Власеници.⁵⁶

Босански везир Мехмед-паша послао је почетком јуна 1807. два велика одељења вилајетске војске на Србију. Први одред од 4.000 војника, под командом зворничког Али-паше Видајића, прешао је Дрину испод Зворника, а други од 1.200 војника, под командом Исмаил-паше, недалеко од Бијељине.⁵⁷ Србија се после „собрани[а] србски поглавара“ одржаног „у логору код Неготина двадесет осмога дана јунија месеца хиљаду осам стотина седмога лета“ (10. јула 1807. по новом календару – Б. Т.) определила на мир са Босном. Али у тачки 6 документа који је издала ова скупштина прецизирано је „да [ће] војска србска чува[ти] границу босанску от нападенија на Србију“.⁵⁸ То није нимало по-

(1878–1958), 50-годишњице Анексије (1908–1958) и 40-годишњице ослобођења и уједињења (1918–1958), прештампано из Гласника, службеног листа Српске православне цркве, бр. 3–4 (Београд: Графичко предузеће „Србоштампа“, 1959), 38.

⁵³ 'Des Commandirenden Festenberg, Gmjr.-Ludvig', Agram, den 3-ten Mai 1807, у: Алекса Ивић, „Списи бечких архива о Првом српском устанку, књига IV – Година 1807“, *Зборник за историју, језик и књижевност српског народа*, XII (Суботица: СКА, 1938), 509–510.

⁵⁴ В. Чубриловић, *н. д.*, 70.

⁵⁵ „Пјер Давид – мин. иност. дела“, Травник, 28. маја 1807, у: М. Гавриловић, *н. д.*, 163–164.

⁵⁶ Исто, 29. маја 1807, у: Исто, 174–175.

⁵⁷ Исто, 6. јуна 1807, у: Исто, 181–182.

⁵⁸ Радослав Перовић, „Дневник Јеремије Гагића, секретара Правитељствујушчег совјета“, *Братство Друштва св. Саве*, XXX/50, (1939), 171.

колебало Али-пашу Видајића да крајем септембра 1807. са око хиљаду војника поново упадне у Србију између Јање и Зворника. Осим што је спалио бројна српских села, Видајић је приграбио велики плен и однео га у Босну.⁵⁹

Иако је вест неког татарина с почетка октобра 1807. године „да су Сервиани [продрели] близу Сарајева”⁶⁰ била неистинита, Срби су крајем истог месеца концентрисали велики број војника на десној обали Дрине. Реакцију турске војске од 17.000 војника изазивао је устанички вођа Петар Молер са само 500 војника.⁶¹ Тада су Турци, предвођени Исмаил-пашом Санулом и Салих-бегом, искористили на неки православни празник (Митровдан? – Б. Т.) „опијеност и поспаност” Срба, прешли преко Дрине и десетковали их.⁶²

Срби су почетком новембра 1807. извели нове војне акције на Дрини, што је нарочито „Сарајево престашило за своје богатство”.⁶³ Изгледа да је ова војна операција била одмазда, будући да су устаници попалили бројна муслиманска села, многе муслимане убили, велики број заробили и приликом повлачења у Србију одвели чак „1.200 хришћанских породица”.⁶⁴ Мехмед-паша је из тих разлога 5. новембра исте године наредио нови напад на Србију.⁶⁵ Било је очигледно да су Срби овим новим акцијама на Дрини намераваали поново побунити и босанске православне. Карађорђа је неки руски лист из децембра 1807. назвао „вођом бунтовника у Србији и Босни”,⁶⁶ који се са војском упу-

⁵⁹ Baron von Simbschen – das löbliche k. k. carlstädter, varaszdiner Grenz General Commando und das banal Grenz. General Commando, Peterwardein, am 26. September 1807, у: А. Ивић, *н. р.*, 156.

⁶⁰ *Kraglski Dalmatin*, број 40, 2. 10. 1807.

⁶¹ 'Johann Lazko - Obersten von Perss', Semlin, den 23. October 1807, у: А. Ивић, *н. р.*, 166.

⁶² 'Пјер Давид - мин. иност. дела', Травник, 22. октобра 1807, у: М. Гавриловић, *н. д.*, 248–249.

⁶³ *Исто*, 2. новембра 1807, у: *Исто*, 251.

⁶⁴ 'Perss. Obrist - baron Simbschen', Semlin, den 3-ten November 1807, у: А. Ивић, *н. д.*, 902.

⁶⁵ 'Des Commandirenden Festenberg-Gm.-Ludwig', Agram, den 19-ten November 1807, у: *Исто*, 951.

⁶⁶ Милорад Радусиновић, „Историјско и легендарно у руским вијестима о Карађорђу (1804–1818)”, *Митолошки зборник*, 4, (2001), 45.

тио у правцу Сарајева у намери да га освоји.⁶⁷ О овој српској акцији према Сарајеву истог месеца писао је чак и лондонски *Тајмс*.⁶⁸

Око 12.000 српских пешака и око 6.000 коњаника утаборених почетком 1808. код Ужица претило је сваког момента инвазијом на Дрини. Напад је планиран у правцу „Нове Вароши и Вишеграда, области у којој су живели православни“, док је друга мета којој се „претило била Бијељина”.⁶⁹ Ове јединице су до почетка марта исте године насумично у неколико наврата упале у Босну, и то „на шест сати даљине од Сарајева”. Осим планираног удара на Вишеград,⁷⁰ главни циљ њиховог напада на Дрини био је Зворник.⁷¹

Са Порте је средином марта 1808. стигао ферман који је све „босанске Турке способне за ношење оружја” позивао на мобилизацију.⁷² Босански везир је наредио да се у приправност стави свих 37 капетана и да сваки под својом командом има 1.000 војника.⁷³ Паралелно са мобилизацијом муслимана приступило конфискацији се оружја код „хришћана у Босни”, и она је, осим у Сарајеву, била завршена до половине априла исте године.⁷⁴ На Дивану, који је 15. априла 1808. заседао у Травнику, званично је прочитан султанов ферман о обнови рата са Србима.⁷⁵ У турској акцији на Дрини, вођеној крајем априла исте године, упало је преко Зворника у Соко у Србији око 1.000 војника из Босанског ејалета.⁷⁶

⁶⁷ Исто, 49.

⁶⁸ Бранко Момчиловић, „’Тајмс’ о Првом српском устанку”, *Зборник Историјског музеја Србије*, 10, (1973), 76.

⁶⁹ „Пјер Давид – мин. иност. дела”, Травник, 19. јануара 1808, у: М. Гавриловић, н. д., 267.

⁷⁰ Исто, 5. марта 1808, у: Исто, 305.

⁷¹ Исто, 15. марта 1808, у: Исто, 308–309.

⁷² „Rastell Inspector Kottwitz – nepoznatom”, Alt--, den 28. März 1808, у: A. Ivić, n. r., 243.

⁷³ „Ostoich – nepoznatom”, Fort Racs, den 16. April 1808, у: Исто, 254.

⁷⁴ „Major Gollubichich – Unbekannt”, Klenak, am 13. April 1808, у: Исто, 252–253.

⁷⁵ „Banus Croatiae Grafen von Gyulai – des commandirenden Herrn Generaln zu Slavonien Feldmarschall Lieutenant Baron von Simbschen”, Agram, den 26. April 1808, у: Исто, 260.

⁷⁶ „Obrist. Leuttner – ibid.”, Mitroviz, den 26. April 1808, у: Исто, 261.

Ратне активности устаничке Србије на Дрини настављене су тек почетком августа 1808. године, када су неке устаничке формације оперисале око Сребренице, припремајући терен за продирање према Сарајеву.⁷⁷ Српски удари на доњи ток Дрине од краја октобра 1808. имали су за циљ ослобађање семберских места Јање и Бијељине.⁷⁸

Српска офанзива на Дрини на пролеће 1809. године

Карађорђе⁷⁹ је 11. априла 1809. поново од Црногораца тражио подршку за нову војну инвазију на Босну. Он је позвао митрополита Петра I Цетињског на сарадњу, како би „сву браћу хришћанску возбудили и на непријатеља некрштеног сви сложно да удар[е] са сви страна”.⁸⁰ Руске новине су крајем истог месеца објавиле вест да су Карађорђеове снаге допрле до Сребренице.⁸¹ Жешћи војни окршаји између Срба и Турака из источног дела Босне отпочели су у мају 1809. године, када је „на Дрину при почетку ове војне стајало 8000 војске под Јаковом Ненадовићем”. Наиме, „око половине маја крен[уо] се овај повелитељ по заповести Сената од Ужице к Босни и положи[о] се око Вишеграда”. Са босанске стране „Гувернер овог предела до [т]ад по даном себи упутствованију миран бејаше, добив [т]ада управ заповест да са 20000 на Србију нападне”. За врло

⁷⁷ „Пјер Давид – мин. иност. дела”, Травник, 3. августа 1808, у: М. Гавриловић, *н. д.*, 352–353.

⁷⁸ *Исто*, Задар, 28. октобра 1808, у: *Исто*, 364.

⁷⁹ Осим Карађорђа, многе његове војсковође које су водиле акције у Подрињу су, од 1809, на својим заставама, поред српског, имали аплициран и средњовековни босански грб – грб Раме (Јов.[ан] Мишковић, „Српска војска и војевање за време устанака, од 1804–1815. год.”, *Глас*, XLVII, Београд: СКА, 1895, 21). На званичном Карађорђевом печату, на коме се налазио и грб Босне, изгравирано је: БЖ: МЛ: ГЕ: ПЕ: НА: ВС: СЕ: ИБОС: „Божјом милошћу, Георгије Петровић народа свега Српскога и Босанскога” (Братислав Теиновић, „Заставе и грбови устаника током устанка у Босни 1875–1878”, *Весник*, 37/LVI, [2010], 160).

⁸⁰ „Карађорђе Петровић, Врх. Срб. Комендат – митрополиту црногорском Петру Петровићу”, У Београду 30. марта 1809, у: Л. Арсенијевић-Баталака, *н. д.*, II, 774.

⁸¹ М. Радусиновић, *н. р.*, 50.

кратко време „босанска војска умножи[ла] [се на] 17–18.000 [војника] око Зворника и спремати се ста[ла] да на Србију удари”.⁸²

Карађорђево освајање Сјенице и удар на Нови Пазар, чиме је он желео пресећи комуникацију између Босанског вилајета и Цариграда, према Ранкеовим речима, изгледало је као „генерални напад на муслимане у Босни”.⁸³ Босански везир је 6. маја 1809. године, осим на Зворник, послао неке делове своје војске и на Вишеград, а све са циљем спречавања покушаја блокаде царског друма Цариград–Сарајево и српске инвазије на Босну. Он се тамо намеравао спојити са савезницима Арбанасима, како би заједничким снагама разбили Србе.⁸⁴ Савременик збивања француски путописац Шомет де Фосе констатује да је ово физичко одвајање босанских муслимана од остатка Турске повећало код њих страх и учинило их радикалнијим према босанским хришћанима. Босански муслимани су, према неким сведочењима хришћанске раје, све до ове српске акције у Босни били према њима доста толерантнији.⁸⁵

Док су Карађорђе и Милан Обреновић нападали Сјеницу, кнез Сима Марковић имао је за главни задатак да побуни Босну.⁸⁶ Марковић и Јаков Ненадовић дејствовали су према средњем Подрињу, угрожавајући Сребреницу и Вишеград, а један део њихове војске опседао је у доњем Подрињу Бијељину и Јању.⁸⁷ Тамо је поп Лазаревић са устаницима побуњивао православне и нападао муслимане низводно од Љешнице.⁸⁸ Док је Али-паша Видајић тог маја 1809. организовао одбрану Бијељине, српским устаницима прикључио се велики број семберских Срба.⁸⁹ У време српске опсаде Бијељине један

⁸² Аноним. „Исторія Приклученія у Сербіи 1809. год.”, *Сербске Лѣтописи*, 11/III, (1827), 35–36.

⁸³ L. Ranke, *op. cit.*, 146.

⁸⁴ „Oberstlieutenant, oesterreichischer k. k. Consul Mittesser – baron von Simbschen”, Travnik, den 9. May 1809, u: A. Ivić, *n. r.*, 359.

⁸⁵ A. Chaumette-des-Fossés, *op. cit.*, 49–50.

⁸⁶ Вук Стеф.[ановић] Караџић, Милош Обреновић, *кпазь Сербіи или грађа за Српску Историју нашега времена* (Будим: Славено-србска печатња Краљевскога всеучилишта венгерскога, 1828), 13–14.

⁸⁷ L. Ranke, *op. cit.*, 144.

⁸⁸ Вук Стеф.[ановић] Караџић, *Правителствујуци совѣтъ сербскіи за времена Кара-Ђорђијева или отимање ондашњијех великаша око власти* (Беч: Штампарија јерменскога манастира, 1860), 27.

⁸⁹ В. Чубриловић, *н. д.*, 109–110.

други Карађорђевој војсковођа, поменути Стојан Чупић, упутио се према Брчком, палећи бројна муслиманска села и подижући православне на побуну. Ипак, овај унапред припремљен војнички план био је осујећен већ почетком лета 1809. и то највише због пораза српских устаника на Чегру (31. мај 1809 – Б. Т.) и пада устаничке линије у долини Мораве.⁹⁰

Претпоставља се да је десну обалу Дрине на пролеће 1809. у неколико наврата и из неколико праваца прешло до 40.000 војника „босанске војске”.⁹¹ И аустријски конзул Паулу фон Митезер тачно је избројао 44.520 турских војника из Босанског ејалета спремних за рат са Србијом.⁹² Током ових српско-турских сукоба на пролеће 1809. у Подрињу највише су страдали босански православни. Један извор тврди како је „Србија у [тој] години [1809] због многих битки и сраженија, а нарочито због преселенија, много народа изгубила, но она је међу тим штету надокнадила примајући босанске Христијане”. Ови су „со заклатије против Турака учинили, које се пак пређе, нег што је требало (Септемвра) издало било. Многи созаклатјаници буду погубљени; небројена пак число побјегне у Србију, желећи ону судбу избјећи. Црни Ђорђе опредјелив им у Мачви и у шуми китогу обиталишта с тим обзелвателством, да војују, ако би потреба била, не далеко од свога предјела”.⁹³

Турска контраофанзива на Дрини од лета 1809. до јесени 1811. године

У Босанском ејалету је почетком јуна 1809. за рат против Србије мобилисана велика војска. Један аустријски доушник из Травника је то сликовито описао: „Турци из Травника, из Јајца и других градова и вароша изнутарњих, с којим говоре да је отишо исти везир травнички, протива Черноме Ђури. Бањалучки пак и остали Крајишници са својим капетанима спремају се и отићи мисле ове

⁹⁰ Лонгин, *н. д.*, 38.

⁹¹ L. Ranke, *op. cit.*, 152.

⁹² G. Šljivo, *н. д.*, 351.

⁹³ Аноним, *н. р.*, 49.

недиље”.⁹⁴ Оно што је била новина у ратовању против Срба је што су тадашње турске власти у Босанском ејалету присилиле велики број православних Сарајлија да иду у рат на Дрину.⁹⁵ Сунулах-паша Травнички је већ почетком јуна 1809. сузбио Милана Обреновића код Сребренице и протерао га преко Дрине, те упао у Соко у Србији. Хасан-паша Дувњак зауставио је Стојана Чупића у продирању кроз Босанску Посавину и у контраофанзиви вратио Бијељину. Сулејман-паша Скопљак одбацио је Србе од Вишеграда и продро чак до Сјенице.⁹⁶ Значај ових победа турске војске над Србима био је у томе што је поново успостављена „директна комуникација Босне са Цариградом”.⁹⁷ Печат турског одговора Србима ударили су Али-паша Видајић и Ибрахим-паша Сребренички, када су јула 1809. спалили Љешницу на Дрини.⁹⁸ Српски устаници су се консолидовали тек на јесен исте године и стабилизovali границу са Босанским ејалетом. У новом позиву Црногорцима за нови рат са Турцима, од 28. септембра, Карађорђе им је гарантовао да је целокупно подручје „од Вишеграда до Дрине, низ Дрину до Саве воде” контролисала његова војска.⁹⁹

Нови босански везир Ибрахим Хилми-паша (29. јануар 1808 – 13. март 1813)¹⁰⁰ обзнанио је у својој бујурулдији одлуку Већа ајана у Травнику да се и током 1810. настави рат са, како је навео: „србским крвницима” и „вјерским непријатељем” Србијом.¹⁰¹ Ту одлуку пратио је и Портин ферман, који је позвао босанског везира на коначно сламање Србије.¹⁰² Исто наређење поновљено је и у једном другом ферману, издатом нешто касније. Хилми-паша добио је задатак да у сарадњи са софијским сераскером и султановим везиром

⁹⁴ „Rastell Inspector Kottwitz – nepoznatom”, Rastell–Amt Alt Gradisca, am 5. Juny 1809, u: A. Ivić, *n. r.*, 384.

⁹⁵ „Пјер Давид – мин. иност. дела”, Травник, 14. јуна 1809, у: М. Гавриловић, *н. д.*, 438.

⁹⁶ В. Чубриловић, *н. д.*, 111–112.

⁹⁷ „Пјер Давид – мин. иност. дела”, Травник, 22. јуна 1809, у: М. Гавриловић, *н. д.*, 445.

⁹⁸ В. Чубриловић, *н. д.*, 113.

⁹⁹ „Черни Георгије Петровић, Верховни предводителъ народа серпскаго – митрополиту црногорском Петру Петровићу”, У Тополи 16. септеврија 1809. года, у: Л. Арсенијевић-Баталака, *н. д.*, II, 776–777.

¹⁰⁰ S. S. H. Muvekkit, *n. d.*, 783–784.

¹⁰¹ S. Š. Kemura, *n. d.*, 262–263.

¹⁰² *Isto*, 266.

Хуршид Амед-пашом „посве Србе уништи, кућну чељад и иметак им зароби“, а све са циљем да се коначно: „*тај њихов* [српски – Б. Т.] *устанак приведе крају*“.¹⁰³ То је био кључни разлог што је Карађорђе поново преко Дрине слао шпијуне, а који су му у мају 1810. јављали „да су се Францези помирили са Бошњацима Турцима“ и да су ови претили да ће извршити војни удар на Србију.¹⁰⁴

„Како Турци од Босне јесу весма насилили“,¹⁰⁵ тако је Карађорђе 17. септембра 1810. тражио од Петра Тодоровића да се „велика помоћ учини [и] да [се] на Дрину помоћ што прије пошаље“. Наводно, на босанској страни Дрине према Србији било је тада концентрисано чак око „40 иљада Турака“.¹⁰⁶ Карађорђе је, плашећи се претњи са босанске стране, потпуно наивно понудио Аустријанцима војно савезништво. Он је 21. септембра те године у инструкцији Стеви Јевтићу, свом изасланику код барона Симбшена, навео да ако Аустријанци „само на Босну нападну“ да ће им Срби „помоћи Босну узети и ниова да буде“. Карађорђе је процењивао да ако би Аустријанци „на Босну празну [т]ада напали, то би се лако могла совершити ниова воља и жеља, причином том, да како Русија у Булгарији с војском дејствује, тако би и Аустрија у Босни могла. А Босну је [т]ада лако [било] обвладати, јер су многу војску противо [Србије] обратили и противо Русије једно число послали. [Т]ада су босански градови [били] празни, с тим би [Србији – Б. Т.] могли помоћи, а себи [Аустрија – Б. Т.] велику корист учинити“.¹⁰⁷ Јаков Ненадовић, који је код Зворника „са свију страна на те Турке удари[о]“, требало је да

¹⁰³*Isto*, 270.

¹⁰⁴Черни Георгие Петровић, верховни предводителъ народа сербскаго–барону Симбшену', У Београду, 2. маја 1810, у: Aleksa Ivić, „Novi podaci za proučavanje srpskog ustanka“, *Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga Zemaljskog arkiva*, XVII, (1915), 134.

¹⁰⁵Черни Георгие Петровић – Петру Тодоровићу', у Варварину Септембриа 1-огъ 1810, у: Мил.[енко] М. Вукићевић, „Деловодни протокол писама Петра Тодоровића-Добрњца, српског војводе из Првог устанка“, *Споменик СКА*, XXXVII/33, (1900), 119.

¹⁰⁶Исти – истом, у Враћевщици септембра 5-г дня 1810 года, у: *Исто*, 119.

¹⁰⁷„Черни Георгие Петровић – Стеви Ђвѣтићу“, У Варварину, 9. септембриа 1810, у: A. Ivić, *п. р.* (1915), 139.

од 27. септембра исте године подрива мир сталним изазивањем сукоба на Дрини.¹⁰⁸

„Босанска војска” је крајем октобра 1810. прешла Дрину, безуспешно покушавајући да освоји Лозницу.¹⁰⁹ У тим борбама погинуло је и рањено око 2.000 њених војника, међу којима и Хасан-паша Сребренички.¹¹⁰ Нова прилика за напад на Србију указала се тек након пораза руске војске на Рушчуку. Босанском везиру је те 1811. са Порте било наређено да „са Бошњацима навали на исте [Срби – Б. Т.] одметнике”, због чега се он са својом војском упутио на Зворник.¹¹¹

Сукоби на Дрини настављени су током целе 1811. године. За разлику од Црне Горе, са којом је током лета 1811. одржавао мир,¹¹² сераскер Сулејман-паша крајем октобра послао је у Зворник на Дрину одред од 2.500 Херцеговаца, међу којима је било чак 600 католика. Тој војној експедицији придружило се и око стотинак православних Срба из Сарајева. Ипак ова слабо организована акција није имала никаквог резултата, а босански везир се на њен неуспех лично пожалио новом аустријском конзулу Јакову фон Пауличу.¹¹³ Депримираност и деморализација због седмогодишњег ратовања са Србима на Дрини се, осим код босанских муслимана, осетила и код босанских католика, који су, како је наведено, такође мобилисани у рат. Босански бискуп фра Аугустин Милетић известио је 12. новембра 1811. Рим „како се већ девет година води безуспешан рат против Срба”.¹¹⁴

Босански муслимани су све до краја 1811. били узнемиравани новим Карађорђевим прогласима разасланим босанским православним свештеницима, а у којима је он „верни народ вере право-

¹⁰⁸ „Исти – Јакову Ненадовићу”, У Тополи, 15. септембра 1810. года, у: Л. Арсенијевић-Баталака, *н. д.*, II, 853.

¹⁰⁹ „Пјер Давид – мин. иност. дела”, Травник, 28. октобра 1810, у: М. Гавриловић, *н. д.*, 573.

¹¹⁰ G. Šljivo, *н. д.*, 393.

¹¹¹ S. Š. Kemura, *н. д.*, 292–293.

¹¹² Душан Лекић, *Спољна политика Петра I Петровића Његоша (1784–1830)* (Цетиње: Народна књига, 1950), 258.

¹¹³ G. Šljivo, *н. д.*, 408.

¹¹⁴ Andrija Nikić, „Regesta dokumenata Kongregacije De Propaganda Fide, Scritture riferite nei Congressi, Bosnia, sv. 9 (1796–1818)”, *Bosna franciscana*, 12/VIII (2000), 277.

славне, вере пресвете и победничке” позивао у рат против „непријатеља Бога и свете вере”.¹¹⁵

Коначни војни обрачун Турака са Србима на Дрини од 1812. до 1815. године

Војне активности турске вилајетске војске забележене су Подрињу и током 1812. године. Ратни задатак који је босански везир добио од Порте је гласио: „*Настојте са свом моћу у овој сретној години, да их [Србе – Б. Т.] уништите и распршите*” и то без изговора као задњих година: „*док дође бехар и Јурјев дан*”.¹¹⁶ За коначни војни обрачун са устаничком Србијом те 1812. било је мобилисано чак 60.000 босанских муслимана, а њихова највећа концентрација била је на Орловом пољу код Зворника.¹¹⁷ Турци су након великих окршаја на Бановцу на Дрини сами признали погибију око 600 својих војника.¹¹⁸ У војним јединицама Сулејман-пашине војске које су ратовале на Дрини 1811. и 1812. године многобројни босански православни правили су шанчеве, а понекад би и мењали рањене и избачене из строја.¹¹⁹

Босански муслимански прваци, поготово сарајевски бегови, оптуживали су у то време своју владу да се по питању ратовања са Србима „показала мекана”.¹²⁰ У Травнику су 31. маја и 1. јуна 1813. године „два велика Дивана” расправљала о наставку рата са Србијом, а босански везир је добио наређење од великог везира лично за гушење устанка у Београдском пашалуку.¹²¹ Босански диван је на

¹¹⁵(Idée de la proclamation, envoyée secrètement par les Russes et les Serviens, aux évêques et papas grecs de la Romélie et de la Bosnie, 1811, у: М. Гавриловић, н. д., 639.

¹¹⁶S. Š. Kemura, *n. d.*, 299–300.

¹¹⁷*Isto*, 332–333.

¹¹⁸*Isto*, 335.

¹¹⁹Ibrahim Manzour-efendi, *Mémoires sur la Grèce et l’Albanie, pendant le gouvernement d’Ali-pacha, ouvrage pouvant servir de complément a celui de M. de Pouqueville* (Paris: Paul Ledoux, Ponthieu, H. Langlois, M.DCCC.XXVII), XXXV.

¹²⁰Стојан Новаковић, „Француске службене белешке о западно-балканским земљама из 1806–1813”, *Споменик СКА*, XXXI/29, (1898), 144.

¹²¹„Bulletin de Bosnie”, Травник, 2. јуна 1813, у: М. Гавриловић, н. д., 773.

крају одлучио да за наставак рата са Србијом мобилише 60.000 вилајетских војника.¹²²

Највеће борбе на Дрини између турске војске из Босанског ејалета и српских устаника вођене су током августа 1813. око Лознице, Љешнице и Засавице.¹²³ „Босњаци [су] под везиром Травничким и Беглербегом Бањалучким 9 га јула [21. јули 1813 – Б. Т.] код Зворника преко реке Дрине продерзливо преици [прећи? – Б. Т.] наумили, и да би Србле напасти, на лево до Лознице дошли. Неколико је њи и до Новог Села шест часова од Шабца [било] доперло”. Међутим, „кад се битка соверши[ла], доне[ли] [су] Србљи за знак да су Турке победили, 60 Турски глава на копју натакнути у Шабац”.¹²⁴ Ипак, у другој половини лета 1813. ратна срећа пратила је Турке, којима се након освајања неких важнијих стратешких устаничких упоришта, као што је Засавица, отворио пут за даље продирање према Ужицу, Шапцу, Београду и Смедереву.¹²⁵

Наступајућим успесима турске војске свакако је допринела Аустрија, која је, уосталом и највише помогла у коначном војном слому устаничке Србије. Тако се „босанска војска” тог судбоносног лета 1813. године у аустријској пограничној области потпуно слободно снабдевала, осим храном,¹²⁶ и оружјем и војном опремом.¹²⁷

Нови босански везир Дарендели Силахдар Али-паша (13. март 1813 – 30. март 1815)¹²⁸ наредио је почетком септембра 1813. регрутацију додатних 20.000 људи за потпуно војно сламање Србије.¹²⁹ „Серашћер све Босне” Сулејман-паша Скопљак хвалио се истог месеца Аустријанцима „како [је] честити цар наредио босанскога везира и више од сто хилада војске босанске диго и на Срба по-

¹²²S. S. H. Muvekkkit, *n. d.*, 808.

¹²³*Isto*, 810.

¹²⁴*Новине Сербске*, 6, 8. 8. 1813.

¹²⁵S. S. H. Muvekkkit, *n. d.*, 811.

¹²⁶„Bulletin de Bosnie”, Травник, 10. јула 1813, у: М. Гавриловић, *н. д.*, 779.

¹²⁷Алекса Ивић, *Између Првог и Другог српског устанка (Од септембра 1813. до априла 1815. године)* (Загреб: Штамп Кр. земаљске тискаре, 1917), 38.

¹²⁸S. S. H. Muvekkkit, *n. d.*, 805–806.

¹²⁹„Bulletin de Bosnie, Guerre de Srevie”, Травник, 15. септембра 1813, у: М. Гавриловић, *н. д.*, 789.

шо”.¹³⁰ У српско-турском окршају вођеном септембра 1813. велику победу однели су „Бошњаци освоји[вши] тврђаву Шабац са девет кула”, чиме је територија од Дрине до Београда била потпуно очишћена од устаника.¹³¹ У Цариград је тог истог месеца било одведено између „400 и 500 српских заробљеника из Босне, везаних једним синциром”, од којих је велики број умро на путу.¹³² У тој групи је, по свему судећи, поред стотинак заробљеника из Шапца, било и 400 Карађорђевих устаника, а које је босански везир заробио лета исте године код Љешнице на Дрини и одвео у Босну.¹³³ Француски конзул Давид располагао је са бројком од заробљених „600 Срба” и „четири устаничке вође” на Љешници.¹³⁴

Победа Турака је за Србе била додатно понижавајућа, поготово када је крајем октобра 1813. за пашу Београдског пашалука именован дотадашњи сераскер босанске коњице босански муслиман Сулејман-паша Скопљак.¹³⁵ Успех турске војске у рату са Србима носио је и негативне последице, пре свега у погледу положаја босанских православних Срба. Према једном сведочењу, након пораза Србије 1813. године „Турци Бошњаци из једног подорења изли[ли] [су] [сву] своју просту освету на Србима Босанским, те [су] многе исјек[ли] и на коље наби[ли]. Тако [су] посјек[ли] Николу Топала трговца у Градичкоме, и [свједоковог]

¹³⁰ Сулејман-паша – митровачком обрштару Обућини”, Засавица септембра 1813, у: А. Ивић, *н. р.*, (1915), 144.

¹³¹ „Bosanski valija i serasker Silihdar Alipaša [Darendeli] – nekom austrijskom generalu”, Beograd, 1228 – rujna 1813, у: Hazim Šabanović, „Novi turski dokumenti u turskom odsjeku Hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu”, *Glasnik Hrvatskih zemaljskih muzeja*, LIV (1943), 361.

¹³² Бурултија нишкога главног заповедника-софиским властима’, Датум 10. шавал 1228 г. (25. септембар 1813), у: Г[еорги] Баласчев, „Неиздати турски документи о српском устанку 1805 и 1813 године”, *Српски књижевни гласник*, 97, (1905), 215.

¹³³ „Карађорђево известіе о Срби и последњимъ догађајима Србскогъ (новіе-гъ) доба као и првима за тымъ слѣдуюћима, Сачинѣно негдашњимъ Почестнымъ Членомъ Друштва Србске Словесности покойнымъ К. С. Совѣтникомъ Лазаромъ Теодоровићемъ, Написано у С. Петербургу 4. Маја 1816. года”, *Гласник Друштва српске словесности*, IV (1852), 166.

¹³⁴ „Bulletin de Bosnie, Guerre de Servie”, Травник, 17. августа 1813, у: М. Гавриловић, *н. д.*, 784.

¹³⁵ А. Ивић, *н. д.*, 1917, 40.

брата [П. Карано-Твртковић – Б. Т.] Николу, проту Гавру Кара Петровића и попа Јована Карановића”.¹³⁶

Завршном нападу на Србију претходио је ферман са Порте, који је турску војску додатно охрабривао да се у наступајућем рату према Србима не односи са милошћу. У Портином наређењу је писано, да је: „*Тај народ [Срби – Б. Т.] тако, да се мора сњима поступати сголом сабљом и спомоћу Бога довести их у покорност о чему је затражена шериатска фетва*”.¹³⁷ Исти ферман је наређивао: „*Спомоћу Бога тако их стуците и распршите, а на основу фетве сибјан и дјецу им заробите, имање и ствари поплъчкајте да им послје данас више никад не падне на ум главу подићи на устанак против мога царства*”.¹³⁸ Да би их охрабрио, султан је у још неколико фермана поновио: „*Моја дјеца Бошњаци, вазда су били гајређије и јунаци*”.¹³⁹

Велика војна кампања у коју је босански везир регрутовао многе „Бошњаке [и] Турке на Сербље и онако већма кивне” започела је крајем новембра 1814. године.¹⁴⁰ Рачуна се да је босански везир за веома кратко време успео да мобилише око 40.000 војника. И многи босански хришћани били су део ове војне експедиције на Србију, и то углавном као позадинци.¹⁴¹ Тада су бројне „чете 100, 200 и до 300 Турака ја[чине]”, из разних делова „Босне у Србију улаз[иле] и продир[але]. Наводно, тада је „сила Бошњака у Србији на 6000 Војника нарасла”. „Телали (илити викари њини у војни) позива[ли] [су] их” отворено на плъчку „оваца и рогате марве у Србији [као и] по својој вољи робов[а] и робкињ[а]”.¹⁴² Савременик догађаја

¹³⁶Павле Карано-Твртковић, „Додатакъ къ србскимъ споменницѣма или кратко землѣописаніе о Босни”, у: Павле Карано-Твртковић, *Србскии споменицы или старе рисовулѣ, дипломе, повелѣ, и сношения босански, сербски, херцеговачки, далматински, и дубровачки кралѣва, царева, банова, деспота, кнезова, войвода и властелина, часть прва* (Бѣоград: Типографіа Княжества Сербіе, 1840), XIX.

¹³⁷S. Š. Kemura, n. d., 350.

¹³⁸*Isto*, 352.

¹³⁹*Isto*, 373.

¹⁴⁰*Новине Сербске*, 278, 15. 12. 1814.

¹⁴¹На списку босанских (турских) војника и екмечија (пекари) те 1814. налазили су се и босански хришћани: кршћанин Видак, Глишин момак, Васиљ, Никола, Ристо, Глишо, Микун, Ристо Савић, Јефто Вишеградлија, Ристо Травничанин, Радо и Ристо Мостарац, Михајло, Јован, Гаврило, Андрија, поново Глишо, Илија, па опет Јован (S. Š. Kemura, n. d., 362).

¹⁴²*Новине Сербске*, 278, 15. 12. 1814.

путописац Ибрахим Менсур ефендија сведочи како су тада сви босански путеви били практично закрчени „стадима и српским робљем које је било одвођено у Босну”.¹⁴³ Босанске вилајетске власти су до краја 1815. населиле избегле муслимане из Шапца, Ваљева и Ужица дуж целог тока Дрине. То је био смишљен план за будућност, чиме су у тој области према Србији створиле, према речима Владимира Ћоровића, „једну врсту босанске војничке крајине”.¹⁴⁴

Закључак

Устаничка Србија је, у складу са Карађорђевићевим планом из јуна 1804. о ослобођењу дела Босанског ејалета, са православном већином водила на Дрини десетогодишњи рат против турске војске из Босанског ејалета. Све до лета 1806. године српско-турско ратовање на Дрини одвијало се без већег значаја. Напад српских устаника на Београд лета 1806. изазвао је босанског везира Хусреф Мехмедпашу да пошаље преко Дрине 3.000 војника, где су они на Мишару, недалеко од Шапца, претрпели тежак пораз. Дрину су у наредних седам година у више наврата прелазиле обе војске, Карађорђева и турска вилајетска, али без неког успеха ни по једну, ни по другу страну. Паралелно са све учесталијим војним активностима на Дрини, турска војска у Босанском ејалету се консолидовала, мобилишући до 80.000 војника и спремајући за коначни војни обрачун са устаничком Србијом. У пресудном окршају вођеном септембра 1813. велику победу однели су Турци, чиме је територија од Дрине до Београда у наредне две године потпуно очишћена од устаника.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Објављени извори

Баласчев, Г.[еорги]. „Неиздати турски документи о српском устанку 1805 и 1813 године”. *Српски књижевни гласник*, 97, (1905), 212–220.

Бајрактаревић, Фехим. „Једна бујурулдија о Првом српском устанку”. *Гласник Скопског научног друштва*, XI, (1932), 145–157.

¹⁴³I. Manzour-efendi, *op. cit.*, XXXVIII.

¹⁴⁴В. Ћоровић, *н. д.*, 26–27.

Вукићевић, Мил.[енко] М. „Деловодни протокол писама Петра Тодоровића-Добрнџа, српског војводе из Првог устанка”. 97–127; „Писма из Првог и Другог устанка”. 129–164. *Споменик СКА*, XXXVII/33, (1900).

Гавриловић, Михаило. *Исписи из париских архива*, I. Београд: СКА, 1904.

Dumaine, Alfred. „Un Consulat de France en Bosnie sous le premier Empire”. *Revue d'Histoire diplomatique*, XXXVIII/1, (1924), 301–328.

Ivić Aleksa. „Novi podaci za proučavanje srpskog ustanka”. *Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga Zemaljskog arkiva*, XVII, (1915), 120–154.

Ivić, Aleksa. „Dokumenti o ustanku Srba pod Karađorđem Petrovićem”. *Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga Zemaljskog arkiva*, XXI–XXII, (1920), 1–538.

Ивић Алекса. „Списи бечких архива о Првом српском устанку, књига IV – Година 1807”. *Зборник за историју, језик и књижевност српског народа*, Књ. XII. Суботица: СКА, 1938.

Јелавић Вјекослав. „Францеска извјешћа о Босни”. *Гласник Земаљског музеја*, XVIII/3, (1906), 307–340.

„Карађорђево извјешће о Србији и последњимъ догађајима Србскогъ (новіегъ) доба као и првима за тымъ слѣдуюћима, Сачинѣно негдашњимъ Почестнымъ Членомъ Друштва Србске Словесности покойнымъ К. С. Совѣтникомъ Лазаромъ Теодоровићемъ, Написано у С. Петербургу 4. Маја 1816. года”. *Гласник Друштва српске словесности*, IV, (1852), 152–179.

Карано-Твртковић, Павле. „Додатакъ къ србскимъ споменницима или кратко землѣописаніе о Босни”. у: Карано-Твртковић, Павле. *Србскіи споменицы или старе рисовуль, дипломе, повелѣ, и сношения босански, сербски, херцеговачки, далматински, и дубровачки кралѣва, царева, банова, деспота, кнезова, войвода и властелина, часть прва* (Бѣоград: Типографіа Княжества Сербіе, 1840), I–XXIII.

Matić, Tomo. „Pabirci iz Arhiva austrijske Polizeihofstelle iz godina 1797–1810, *Starine JAZU*, 46 (1956), 45–62.

Момчиловић, Бранко. „Тајмс’ о Првом српском устанку”. *Зборник Историјског музеја Србије*, 10, (1973), 63–81.

Nikić, Andrija. „Regesta dokumenata Kongregacije De Propaganda Fide, Scritture riferite nei Congressi, Bosnia, sv. 9, (1796–1818)”. *Bosna franciscana*, 12/VIII, (2000), 269–290.

Перовић, Радослав. „Дневник Јеремије Гагића, секретара Правитељствујушчег совјета”. *Братство Друштва св. Саве*, XXX/50, (1939), 155–177.

Šabanović, Hazim. „Novi turski dokumenti u turskom odsjeku Hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu”. *Glasnik Hrvatskih zemaljskih muzeja*, LIV, (1943), 357–370.

Штампа

Kraglski Dalmatin, Zadar, 1807.

Новине Сербске, Беч, 1813/1814.

Монографије

Арсенијевић-Баталака, Лазар. *Историја српског устанка*, I, II. Београд: Штампарија Краљевине Србије, 1898, 1899.

Екмечић, Милорад. *Дуго кретање између клања и орања*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.

Ивић, Алекса. *Између Првог и Другог српског устанка (Од септембра 1813. до априла 1815. године)*. Загреб: Штампа Кр. земаљске тискарне, 1917.

Караџић, Стеф.[ановић] Вук. *Милош Обреновић, кназь Сербіи или грађа за Српску Историју нашега времена*. Будим: Славено-србска печатња Краљевског всеучилишта венгерског, 1828.

Караџић, Стеф.[ановић] Вук. *Правителствујуцим совѣтмъ сербскимъ за времена Кара-Ђорђејева или отимање ондашњијех великаша око власти*. Беч: Штампарија јерменског манастира, 1860.

Kemura Šejh Seifuddin. *Prvi srpski ustanak pod Karagjorgjem: od godine 1219. po hiđ. ili 1804. po I. do dobijta autonomije (od godine 1219–1804 do godine 1279–1862)*. Sarajevo: Islamska dionička štamparija, 1916.

Лекић, Душан. *Спољна политика Петра I Петровића Његоша (1784–1830)*. Цетиње: Народна књига, 1950.

Мишковић, Јов.[ан]. „Српска војска и војевање за време устанака, од 1804–1815. год.”. *Глас*, XLVII. Београд: СКА, 1895.

Muvekkit Hadžihuseinović, Sidki. Salih. *Povijest Bosne*, 2. Sarajevo: El Kalem, 1999.

Хаџић [Милош Светић], Јован. *Устанакъ Србскій подъ Црнымъ Ђорђемъ, Прве три године*. I. Нови Сад: Брзотискомъ епископске књигопечатнѣ, 1862.

Ranke, Leopold. *The History of Serbia, and the Servian revolution with a sketch of the insurrection in Bosnia*. London: Henry G. Bohn, 1853.

Тошковић, Б. Јово. *Односи између Босне и Србије 1805–6 и Бој на Мишару*. Суботица: Градска штампарија, 1927.

Храбак, Богумил. *Босна и Херцеговина у доба Првог српског устанка*. Бањалука: Институт за историју, 2004.

Чубриловић, Васа. *Први српски устанак и босански Срби*. Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А. Д., 1939.

Šljivo, Galib. *Bosna i Hercegovina 1788-1812*. Banjaluka: Institut za istoriju, 1992.

Путописна литература:

Manzour-efendi, Ibrahim. *Mémoires sur la Grèce et l'Albanie, pendant le gouvernement d'Ali-pacha, ouvrage pouvant servir de complément a celui de M. de Pouqueville*. Paris: Paul Ledoux, Ponthieu, H. Langlois, M.DCCC.XXVII

Новаковић, Стојан. „Француске службене белешке о западно-балканским земљама из 1806–1813”. *Споменик СКА*, XXXI/29, (1898), 128–162.

Chaumette-des-Fossés, Amédée. *Voyage en Bosnie, dans les années 1807 et 1808*. Berlin: éditeur non identifié, 1812.

Чланци и расправе

Аноним. „Исторія Прикљученія у Сербіи 1809. год.”. *Сербске Лѣтописи*, 11/III, (1827), 29–50.

Ђорђевић, Мирослав. „Прва година српског устанка, Прилог изучавању карактера устаничких циљева 1804/1805”. *Годишњак Историјског друштва БиХ*, VI, (1954), 5–27.

Лонгин. „Улога српско православног свештенства Зворничко-тузланске епархије у прошлости”. 35–50, у: *Споменица поводом 80-годишњице окупације БиХ (1878–1958), 50-годишњице Анексије (1908–1958) и 40-годишњице ослобођења и уједињења (1918–1958)*, прештампано из Гласника, службеног листа Српске православне цркве, бр. 3–4. Београд: Графичко предузеће „Србоштампа”, 1959.

Екмечић, Милорад. „Место Босне и Херцеговине у Српској револуцији 1804–1815”. 37–71, у: *Српска револуција 1804–1815. и Босна и Херцеговина*, VI/8. Бања Лука: АНУ РС, 2004.

Радусиновић, Милорад. „Историјско и легендарно у руским вијестима о Карађорђу (1804–1818)”. *Митолошки зборник*, 4 (2001), 41–57.

Страњаковић, Драгослав. „Карађорђева национална политика”. *Братство Друштва св. Саве*, XXXII, 52, (1941), 5–14.

Теиновић, Братислав. „Заставе и грбови устаника током устанка у Босни 1875–1878”. *Весник*, 37/LVI, (2010), 155–162.

Truhelka, Ćiro. „Bošnjaci i prvi srpski ustanak”. *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XXIX/1–4, (1917), 245–296.

Ђоровић, Владимир. „Национални развој Босне и Херцеговине у прошлости, до 1875. године”. 15–39, у: *Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење*. Сарајево: Обласни одбор Народне одбране, 1929.

Dr. Bratislav Teinović

Museum of Republic of Srpska, Banja Luka

e-mail: b.teinovic@hotmail.com

OVERVIEW OF THE SERBIAN-TURKISH WAR ON THE DRINA RIVER (1804-1815)

(Summary)

Since June of 1804, one of the goals in Serbia's war plans has been to liberate most of the Eyalet of Bosnia, which resulted in 10 years of a war campaign on the Drina River. Until the summer of 1806, there were no significant developments in that region. The 1806 attack on Belgrade by the insurgent army prompted the Bosnian vizier Husref Mehmed Pasha to send 3,000 soldiers across the Drina River where they have been badly defeated in the battle on the Mišar hill near the town of Šabac. However, the great success of the insurgent army could not change the situation between the two opposing sides. In the years to come, both Karađorđe's and the Turkish army crossed the Drina River on several occasions, but neither of them had successful campaigns. The Turkish response to the Serbian offensive in the spring of 1809 was the counteroffensive that started in the summer of the same year, which was the start of the final clash with Serbia from 1812 to 1815. As the military activities on the Drina River intensified, the Turkish army in the Eyalet of Bosnia mobilized up to 80,000 army men in preparation for the final campaign against the insurgent forces in Serbia. In

September of 1813, the Turkish army won the victory in the decisive battle and left the territory from the Drina River to Belgrade completely clear of the insurgents for the following two years.

KEY WORDS: Turkish army, insurgent army, Bosnian vizier, Eyalet of Bosnia, Drina, Serbs, Karađorđe, Orthodox, Muslims